

Sanskrit

Peter Thomi
Sanskrit-Lehrbuch
Materialien für den Elementarunterricht

BUSKE

PETER THOMI

SANSKRIT-LEHRBUCH

Materialien für den Elementarunterricht

BUSKE

Bibliografische Information der Deutschen Nationalbibliothek
Die Deutsche Nationalbibliothek verzeichnet diese Publikation in der Deutschen
Nationalbibliografie; detaillierte bibliografische Daten sind im Internet
über <<http://dnb.d-nb.de>> abrufbar.

ISBN 978-3-87548-777-0

3., durchgesehene Auflage

© Helmut Buske Verlag GmbH, Hamburg 2016.
Alle Rechte, auch die des auszugsweisen Nachdrucks, der fotomechanischen
Wiedergabe und der Übersetzung, vorbehalten. Dies betrifft auch die Vervielfältigung
und Übertragung einzelner Textabschnitte durch alle Verfahren wie Speicherung und
Übertragung auf Papier, Filme, Bänder, Platten und andere Medien, soweit es
nicht §§ 53 und 54 URG ausdrücklich gestatten.

Satz: Institut für Indologie Wichtrach (Schweiz).
Druck und Bindung: Books on Demand GmbH, Norderstedt.
Papier: alterungsbeständig nach ANSI-Norm resp. DIN-ISO 9706, hergestellt
aus 100% chlorfrei gebleichtem Zellstoff. Printed in Germany.
www.buske.de

Inhalt

Vorwort	7	[II. Partizipien aus der Wurzel:]
Devanāgarī	9	Allgemeines Partizip der Vergangenheit (P. P.)
Textbild	13	92
Lautsystem	14	Gerundiv
Sandhi	16	94
Deklination	34	Nichtflektierbare Verbalformen
Nomina	35: A. Vokalstämme	96
	35; B. Konsonantstämme	Absolutiv
Pronomina	41	96
Adjektivische Kardinalia	53	Infinitiv
Konjugation	54	98
Präsens (Indikativ, Optativ, Imperativ) und Imperfekt	55: A. Thematische Konjugation	Abgeleitete Verbalstämme
	55; B. Athematische Konjugation	99
Passivform des Präsens	77	Kausativ
Futur und Konditional	78	Desiderativ
Periphrastisches Futur	79	Intensiv
Prekativ	80	Denominativ
Perfekt	81	Zur Wortbildung
Periphrastisches Perfekt	85	103
Aorist	86	Abstufung der Vokale (Ablaut)
Partizipien	90	103
	[I. Partizipien der Tempusstämme:]	Nominalsuffixe
Partizip Präsens	90	104
Partizip Futur	91	Verbalpräfixe (Verbalkomposita)
Partizip Perfekt	91	106
		Nomalkomposita
		108
		Dvandva
		Tatpuruṣa
		110: A. Kasualbestimmte Komposita
		110; B. Appositionellbestimmte Komp. (Karmadhāraya)
		111; C. Dvigu
		113; D. Komposita mit negativem a (bzw. an)
		113
		Bahuṛīhi
		113: A. Zuordnend
		114; B. Beschreibend
		115 [Avyayībhāva 116]
		Zahlwörter
		117
		Zur Metrik
		121

Übungsteil 122: Sentenzen 123; Vokabular 145; Sentenzen in der Übersetzung von Otto Böhtingk 185; Alphabetisches Wörterverzeichnis 197

Vorwort zur ersten Auflage

Vorliegende „Materialien“ sind gedacht für einen Sanskritunterricht, der auf die Lektüre epischer und klassischer Texte vorbereitet. Sie stützen sich in erster Linie auf den von Generationen benutzten „Stenzler“ (bis 17. Aufl.).¹ Ihm wurden auch die aus der Literatur stammenden (in der 6. Aufl. von 1892 durch Richard Pischel eingeführten) „Übungsbeispiele“ entnommen – z. T. in vervollständigter Form –, ergänzt durch einige Beispiele, die mein Sanskritlehrer Alfred Bloch für seinen Sanskritunterricht gesammelt hat, sowie durch weitere Sentenzen – darum handelt es sich ausschließlich –, vor allem aus Otto Böhtlingks *Indische Sprüche*. Das ursprünglich als Beiheft gedachte *Sandhi: Die Lautregeln des klassischen Sanskrit* (3. Aufl. 2004) wurde aus praktischen Überlegungen in die „Materialien“ integriert.

Vereinfachungen bei der Darstellung sind beim Vermitteln von Elementarstoff unumgänglich. (So ist beispielsweise zu beachten, dass verschiedene Verbalwurzeln im Verlaufe der Geschichte nicht nur in der hier angegebenen Präsensklasse flektiert wurden.) Es fragt sich immer wieder, wie sehr man in einem Elementarkurs ins Detail gehen oder es eher bei einer allgemeinen theoretischen Übersicht belassen soll – besonders bei den Konjugationen, wo das Mögliche und das effektiv Vorkommende ganz besonders auseinanderklaffen. In einem Kursus, der auf das klassische Sanskrit ausgerichtet ist, sollte man das Hauptgewicht jedenfalls auf das Nomen, die Absolutiv- und Partizipialkonstruktionen sowie auf die Kompositionstheorie legen.

Die „Materialien“ sind ein Teamwork: Ulrich Hebeisen, Langnau i. E., hat ihr Entstehen mit einzigartiger Sorgfalt kritisch begleitet und so ganz wesentlich zum Gelingen beigetragen. Ich möchte ihm an dieser Stelle meinen herzlichen Dank ausrichten!

Wichtrach, im März 2007

Peter Thomi

1 A. F. Stenzler, *Elementarbuch der Sanskrit-Sprache*, Breslau 1868; 17. Aufl.: Berlin/New York 1980. – Des Weiteren wurde vor allem beigezogen: *Sanskrit Grammar* (2. Aufl.) und *The Roots [...] of the Sanskrit Language* von W. D. Whitney sowie die *Altindische Grammatik* von J. Wackernagel und A. Debrunner; ferner das *Handbuch des Sanskrit* von A. Thumb, bearbeitet von R. Hauschild, die *Sanskrit Syntax* von J. S. Speyer und *A Higher Sanskrit Grammar* von M. R. Kale. An Wörterbüchern wurde hauptsächlich das „Kleine Petersburger Wörterbuch“ von O. Böhtlingk benutzt.

Vorwort zur zweiten Auflage

Diese zweite Auflage unterscheidet sich von der ersten nur durch kleine Verbesserungen und Ergänzungen; der Haupttitel wurde von „Sanskrit“ zu „Sanskrit-Lehrbuch“ erweitert. Bei der Durchsicht der ersten Auflage – erschienen 2007 im Verlag des Instituts für Indologie Wichtach (Schweiz) – durfte ich wiederum auf die Unterstützung von Ulrich Hebeisen zählen.

Michael Hechinger danke ich herzlich für die Aufnahme dieses Lehrbuches in das Programm des Helmut Buske Verlages.

Wichtach, im Januar 2008

Peter Thomi

Vorwort zur dritten Auflage

Dafür, dass dieses Sanskrit-Lehrbuch in einer weiteren Auflage erscheinen kann, sei dem Buske-Verlag und seinem Verlagsleiter Michael Hechinger herzlich gedankt. Danken möchte ich auch Ulrich Hebeisen sowie Ruth Huber (Lissabon). Beide haben Wesentliches zur Verbesserung von manchem, das in der zweiten Auflage übersehen wurde, beigetragen.

Wichtach, im April 2016

Peter Thomi

Übungsteil

Sentenzen

Nach grammatischen Gesichtspunkten (siehe S. 145 ff.) in 21 Kapitel gebündelt. Eine Übungsvorlage für einfaches – dem primären Wortverständnis dienendes – und literarisches Übersetzen.

यथा वृक्षस्तथा फलम् ॥ १ ॥ मूले हते हतं सर्वम् ॥ २ ॥ हतं सैन्यमनायकम् ॥ ३ ॥ यत्र धर्म-
स्त्र जयः ॥ ४ ॥ लोभः पापस्य कारणम् ॥ ५ ॥ अस्थिरे धनयौवने । अस्थिरं जीवितं लोके
॥ ६ ॥ बालानां रोदनं बलम् ॥ ७ ॥ अलसस्य कुतो विद्या ॥ ८ ॥ अविद्यं जीवनं शून्यम्
॥ ९ ॥ न विवेकं विना ज्ञानम् ॥ १० ॥ अर्धं भार्या मनुष्यस्य ॥ ११ ॥ विद्या सर्वस्य भूषणम्
॥ १२ ॥ कुलादपि वरं शीलं वरं दारिद्र्यमामयात् ॥ १३ ॥ वरमय कपोतः शो मयूरात्
॥ १४ ॥ सर्वेषु पेयेषु जलं प्रधानम् ॥ १५ ॥ संतोष एव पुरुषस्य परं निधानम् ॥ १६ ॥ दाराः
सुताश्च सुलभा धनमेकं दुर्लभं लोके ॥ १७ ॥ पादपानां भयं वातात्पद्मानां शिशिराद्धयम्
॥ १८ ॥ तस्करस्य कुतो धर्मो दुर्जनस्य कुतः क्षमा ॥ १९ ॥ सुखस्यान्तं सदा दुःखं दुःखस्यान्तं
सदा सुखम् ॥ २० ॥ न लोभादधिको दोषो न दानादधिको गुणः ॥ २१ ॥ नास्ति सत्यात्परो
धर्मो नानृतात्पातकं परम् ॥ २२ ॥ अनन्तं शास्त्रं बहुलाश्च विद्याः स्वल्पश्च कालः ॥ २३ ॥
अश्वः कृशोऽपि शोभायै पुष्टोऽपि न पुनः खरः ॥ २४ ॥ प्रायोऽशुभस्य कार्यस्य कालहारः
प्रतिक्रिया ॥ २५ ॥ अन्तो नास्ति पिपासायाः संतोषः परमं सुखम् ॥ २६ ॥ नास्ति मैत्रं नरे-
न्द्रैश्च नास्ति मैत्रं खलैः सह । नास्ति मैत्रमबोधैश्च न च ऋडा भुजंगमैः ॥ २७ ॥

जरा रूपं हरति ॥ १ ॥ सिंहो वनं गाहते ॥ २ ॥ त्यज हिंसां भज धर्मं सनातनम् ॥ ३ ॥ वृत्तेन
 भवत्यार्यो न धनेन न विद्यया ॥ ४ ॥ कालः पचति भूतानि कालः संहरते प्रजाः ॥ ५ ॥
 देवाः प्रयच्छन्ति राज्यानि च धनानि च ॥ ६ ॥ चन्दनादपि संभूतो दहत्येव हुताशनः
 ॥ ७ ॥ चिता दहति निर्जीवं चिन्ता जीवं दहत्यहो ॥ ८ ॥ दिवा पश्यति नोलूकः काको नक्तं
 न पश्यति ॥ ९ ॥ नमामि सर्वलोकस्थं ब्रजामि शरणं शिवम् ॥ १० ॥ प्रायेण नीचा व्यसनेषु
 मग्ना निन्दन्ति दैवं कुरुतं न तु स्वम् ॥ ११ ॥ नाभिनन्देत मरणं नाभिनन्देत जीवितम् ।
 कालमेव प्रतीक्षेत निर्देशं भृतको यथा ॥ १२ ॥ उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः ।
 न हि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ॥ १३ ॥ लोभात्क्रोधः प्रभवति लोभात्कामः
 प्रजायते । लोभान्मोहश्च नाशश्च लोभः पापस्य कारणम् ॥ १४ ॥ दमेन शोभते विप्रः क्षत्रियो
 विजयेन तु । धनेन वैश्यः शूद्रस्तु नित्यं दाक्षयेन शोभते ॥ १५ ॥ सुखमापतिं सेवेदुःखमाप-
 तिं तथा । चक्रवर्तपरिवर्तन्ते दुःखानि च सुखानि च ॥ १६ ॥

धर्मस्य त्वरिता गतिः ॥ १ ॥ शत्रौ सान्त्वं प्रतीकारः ॥ २ ॥ वह्निरेव वह्नेभेषजम् ॥ ३ ॥ हिंसा
 बलमसाधूनाम् ॥ ४ ॥ नदी कूलानि रुजति ॥ ५ ॥ वृद्धस्य तस्णी विषम् ॥ ६ ॥ स्त्रियो निस-
 गर्देव पण्डिताः ॥ ७ ॥ चला लक्ष्मीश्वलाः प्राणाः ॥ ८ ॥ ज्ञानेन हीनाः पशुभिः समानाः
 ॥ ९ ॥ उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये ॥ १० ॥ वृथा वृष्टिः समुद्रस्य तृप्तस्य भोजनं
 वृथा ॥ ११ ॥ क्षमा शत्रौ च मित्रे च यतीनामेव भूषणम् ॥ १२ ॥ न नरस्य नरो दासः किंतु
 वित्तस्य भूपते ॥ १३ ॥ गुरुशुश्रूषया ज्ञानं शान्तिं योगेन विन्दति ॥ १४ ॥ नामिस्तृप्यति
 काष्ठानां नापगानां महोदधिः ॥ १५ ॥ अम्बुनो विन्दुरल्पोऽपि शुक्तौ मुक्ताफलं भवेत् ॥ १६ ॥
 नार्यः पिशाचिका इव हरन्ति हृदयानि मुग्धानाम् ॥ १७ ॥ अमृतं चैव मृत्युश्च द्वयं देहे प्रति-
 ष्ठितम् । मृत्युरापद्यते मोहात्सत्येनापद्यतेऽमृतम् ॥ १८ ॥ नदीनां जाह्वीं श्रेष्ठां नारीणां पति-
 व्रताम् । नराणां च नृपं प्राहुदेशानां यत्र निर्वृतिः ॥ १९ ॥ वस्तुष्वशक्येषु समुद्यमश्चेच्छक्येषु
 मोहादसमुद्यमश्च । शक्येषु कालेन समुद्यमश्च त्रिधैव कार्यव्यसनं वदन्ति ॥ २० ॥

4

दुहिता कृपणं परम् ॥ १ ॥ भर्ता नाम परं नार्या भूषणम् ॥ २ ॥ भर्तुः शुश्रूषया नारी लभते
 स्वर्गमुन्तमम् ॥ ३ ॥ अप्रियस्य च पथ्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्लभः ॥ ४ ॥ अमृतं दुर्लभं नृणां
 देवानामुदकं तथा ॥ ५ ॥ दर्दुरा यत्र वक्तारस्तत्र मौनं हि शोभनम् ॥ ६ ॥ वृथा वक्तुः श्रमः
 सर्वो निर्विचारे नरेश्वरे ॥ ७ ॥ अकाले कृत्यमारब्धं कर्तुनार्थाय कल्पते ॥ ८ ॥ मात्रा पित्रा
 सुतैदर्दैर्विमुक्तस्य धनेन वा । न भवेद्द्वि तथा दुःखं यथा गङ्गावियोगजम् ॥ ९ ॥

4.4 Erstes च verbindet diesen Satz mit einem vorhergehenden.

Vokabular (kapitelweise)
und Angaben zur grammatischen Thematik

1

Deklination: Stämme auf a und ā
Satzsandhi: Sandhi § 0 (u. Anm. 1, S. 14), 1–7; 8, 9, 14, 18, 20
Cerebralisation: Sandhi § 21, 22

वृक्षः vṛkṣa	Baum	शीलम् śīla	(edler) Charakter
फलम् phala	Frucht; Wirkung; Lohn	दारिद्र्यम् dāridrya	Armut
मूलम् mūla	Wurzel; Ursprung	आमयः āmaya	Krankheit
सैन्यम् sainya	Heer	कपोतः kapota	Taube
धर्मः dharma	Recht, Gesetz, Ordnung; Pflicht; Tugend	मयूरः mayūra	Pfau
जयः jaya	Sieg	जलम् jala	Wasser
लोभः lobha	Habsucht, Gier	संतोषः samtoṣa	Zufriedenheit
कारणम् kāraṇa	Ursache, Anlass	पुरुषः puruṣa	Mann, Mensch
धनम् dhana	Besitz, Reichtum, Vermögen, Geld	निधानम् nidhāna	Niederlegen; Behälter; Schatz
यौवनम् yauvana	Jugend	दारा: dāra m. Pl. (!)	Frau, Ehefrau
जीवितम् jīvita	Leben	सुतः sutra	Sohn
लोकः loka	Welt; Sg. u. Pl. Leute, Menschen	सुता sutā	Tochter
रोदनम् rodana	Weinen	पादपः pādapa	Baum
बलम् bala	Gewalt, Stärke, Macht; Heer	भयम् bhaya	Angst, Furcht (vor); Not, Gefahr
विद्या vidyā	Wissenschaft, Wissen	वातः vāta	Wind
जीवनम् jivana	Leben	पद्मः पद्मम् padma	Lotusblume
विवेकः viveka	Trennung, Unterscheidung; Verstand	तस्करः taskara	Dieb, Räuber
ज्ञानम् jñāna	Erkennen; Erkenntnis, Wissen	जनः jana	Mensch; Sg. u. Pl. Leute
भार्या bhāryā	Gattin	क्षमा kṣamā	Geduld, Nachsicht
मनुष्यः manuṣya	Mensch, Mann	अन्तः u. अन्तम् anta	Ende
कुलम् kula	Geschlecht; (vornehme) Familie	दोषः dosa	Fehler, Übel; Vergehen
		दानम् dāna	Geben; Gabe, Spende;
		गुणः guṇa	Faden, Schnur; Eigenschaft; gute Eigenschaft, Vorzug, Tugend

पातकः u.०कम्		
पातका pātaka	(schweres) Vergehen	
शास्त्रम् śāstra	Vorschrift; Unterweisung, Belehrung; Theorie, Lehre (von)	
कालः kāla	Zeit; (richtiger) Zeitpunkt	
अश्वः asvā	Pferd	
शोभा śobhā	Schönheit, Glanz	
खरः khara	Esel	
कार्यम् kārya	Obliegenheit, Vorhaben, Sache; vgl. कार्यः [9]	
हारः hāra	Nehmen; Raub	
प्रतिक्रिया pratikriyā	Gegenmaßnahme	
पिपासा pipāsā	Trinkenwollen, Durst	
मैत्रम् maitra	Freundschaft	
नरेन्द्रः narendra	Fürst, König	
खलः khala	boshafter Mensch, Schurke	
क्रीडा krīḍā	Spiel, Scherz	
भुजंगमः bhujamgama	Schlange	
अनायकः अनायका अनायकम्	anāyaka	führerlos
पापः पापा पापम्	pāpa	übel, böse; n. Übel, Böses, moralische od. religiöse Verfehlung
अस्थिरः अस्थिरा अस्थिरम्	asthira	unbeständig, vergänglich
बालः बाला बालम्	bāla	jung, kindlich; m. Kind, Knabe; f. Mädchen
अलसः अलसा अलसम्	alasa	träge, faul, müde, stumpf
अविद्यः अविद्या अविद्यम्	avidya	ungebildet; ohne Wissen
शून्यः शून्या शून्यम्	śūnya	leer
अर्धः अर्धा अर्धम्	ardha	halb, häftig; m. n. Hälfte
भूषणः भूषणी (!) भूषणम्	bhūṣaṇa	schmückend; n. Schmuck
पेयः पेया पेयम्	peya	trinkbar; n. Getränk
प्रधानः प्रधाना प्रधानम्	pradhāna	vorzüglichst, best; n. Hauptsache, Hauptperson
शिशिरः शिशिरा शिशिरम्	śiśira	kühl, kalt; m. n. Kälte, Frost
सुखः सुखा सुखम्	sukha	glücklich; angenehm, mühelos; n. Glück, Lust, Freude, Behagen
सुलभः सुलभा सुलभम्	sulabha	gut/leicht zu erlangen
दुर्लभः दुर्लभा दुर्लभम्	durlabha	schlecht/schwer zu erlangen; selten
दुःखः दुःखा दुःखम्	duḥkha	unglücklich etc.; n. Unglück, Leid, Schmerz
अधिकः अधिका अधिकम्	adhika mit Ab.	größer, besser, ärger, mehr (als)
सत्यः सत्या सत्यम्	satya	wirklich (vorhanden), wahr; n. das Wirkliche; Wirklichkeit; Wahrheit; Wahrhaftigkeit

अनृतः अनृता अनृतम् anṛta	unwahr; n. Unwahrheit, Lüge, Betrug
अनन्तः अनन्ता अनन्तम् ananta	unendlich, endlos
बहुलः बहुला बहुलम् bahula	umfänglich, ausgedehnt; zahlreich, viel
अल्पः अल्पा अल्पम् alpa	klein, wenig, gering
स्वल्पः स्वल्पा स्वल्पम् svalpa	sehr klein etc.
कृशः कृशा कृशम् kr̥ṣa	mager
शुभः शुभा शुभम् śubha	schön, gut
अशुभः अशुभा अशुभम् aśubha	nicht schön, ungut
परमः परमा परमम् parama	höchst
अवोधः अवोधा अवोधम् abodha	keine Einsicht habend, unverständig

[Deklination z. T. pronominal; vgl. S. 50 f.:]

सर्वः सर्वा सर्वम् sarva	ganz, all, jeder
परः परा परम् para	1. ander- (auch fremd) – 2. höchst, größt; mit Ab.: höher, größer (als)
एकः एका एकम् eka	ein, einzlig, allein

अस्ति asti [as]

(er, sie, es, man) ist

हतः हता हतम् hata [han]
पुष्टः पुष्टा पुष्टम् puṣṭa [puṣṭ]

geschlagen, getötet, vernichtet
(wohl)genährt

यथा yathā	wie
तथा tathā	so; ebenso
यत्र yatra	wo, wohin
तत्र tatra	dort, dorthin
कुतः kutas	woher?
विना vinā (auch nachgest.)	mit A. I. Ab. ohne

वरम् varam mit Ab.	besser als
अद्य adya	heute, jetzt
श्वः śvas	morgen
सदा sadā	immer
पुनः punar	wieder, erneut; aber, dagegen
प्रायः prāyas	meistens, gewöhnlich

आपि api (nachgestellt)	auch, selbst, sogar
न na	nicht
एव eva (nachgestellt)	nur, allein; eben, gerade, schon (ausschließend, oft das vorangehende Wort auch nur hervorhebend; nicht immer zu übersetzen)
सह saha mit I.	(zusammen) mit

च ca (nachgestellt) und (auch metr. bedingtes Füllsel)
 Bsp. राधा सीता च od. राधा च सीता च Rādhā und Sītā

अ० a- (vor Vokal an-)	un-, nicht-
सु० su- und दुः० dus- (auch कु० ku-)	gut (auch im Sinne von sehr) und schlecht
धनयौवने dhana-yauvana n. Dual	Geld und Jugend
कालहारः kāla-hāra	„Nehmen oder Wegnehmen von Zeit“: Zeitgewinn; Zeitverlust

2

Thematische Konjugation
 Abstufung der Vokale (Ablaut)

हरति u. ऽते hr/har (1)	nehmen; wegnehmen, rauben
गाहते gāh (1)	eintauchen, eindringen, sich hineinbegeben
त्यजति tya(j) (1)	aufgeben, fahren-/loslassen, verlassen, meiden
भजति bhaj (1)	aus-/zuteilen; wählen, sich entscheiden (für)
भवति bhū (1)	werden, sein
पचति pac (1)	kochen, backen, braten; zur Reife bringen
संहरति u. ऽते sam-hṛ/-har (1)	zusammennehmen; rauben, weg-/dahinraffen
प्रयच्छति pra-yam (1)	darreichen, geben, verleihen, schenken
दहति dah (1)	brennen, verbrennen, versengen; vernichten
पश्यति paś (4)	sehen
नमति nam (1) mit A.	sich beugen, sich verneigen (vor)
व्रजति vraj (1)	gehen, sich begeben (in/zu)
शरणं व्रजति śaraṇam vraj mit A.	Zuflucht suchen (bei)
निन्दति nind (1)	schmähen, tadeln, schimpfen (auf)
अभिनन्दति u. ऽते abhi-nand (1) mit A.	Gefallen finden an, sich freuen (über); Verlangen haben nach, begehrn
प्रतीक्षते prati-īkṣ (1)	entgegensehen, hinblicken (auf); er-/abwarten
सिध्यति sidh (4)	zum Ziel kommen; zustande kommen, gelingen
प्रविशति pra-viś (6)	hineingehen, eintreten, geraten (in)
प्रभवति pra-bhū (1)	hervorkommen, entstehen (aus)
प्रजायते pra-jan (4)	geboren werden, entstehen (aus)
शोभते śubh (1)	schmücken; sich schmücken, sich gut machen, einen guten Eindruck machen